

ANDRÁS CSÉFALVAY

Text
PATRIK GARAJ

Fotografie
MÁRIA PINČÍKOVÁ

András Cséfalvay získal Hlavnú cenu Nadácie Tatra banky
v kategórii Výtvarné umenie za multikontextuálny výstavu
Darwiniana.

**V BAROKU BY
SOM NEBOL
MALIAROM
SVÄTÝCH
OBRAZOV, ALE
HERETIKOM AKO
GALILEO**

András Cséfalvay tvrdí, že umenie je tu na to, aby nám prinášalo poznanie. Preto sa necíti ako klasický umelec, ale snaží sa skôr hľadať odpovede. Napríklad na otázky, akým spôsobom vnímame a popisujeme prírodu a čo by sme sa od nej mohli sami naučiť. V evolúcii druhov by sme si napríklad mohli všimnúť, k čomu vedie použitie čohosi na iný účel, než bol ten pôvodne stanovený. A biologická evolúcia by nás tiež mohla inšpirovať v tom, že motorom zachovania druhu nie je konkurencia, ale snaha o rovnováhu. A čo s tým všetkým má umenie?

PATRIK GARAJ

V ďakovnej reči za udelenie ceny ste spomenuli dinosaury. Bežne ich vnímame ako tvory, ktoré vyhynuli. Čiže také, ktoré svoju situáciu nezvládli. Vy s nimi, práve naopak, spájate nádej. Ako to myslíte?

ANDRÁS CSÉFALVAY

Vychádzam z rozdielu medzi novým vedeckým poznaním a tým starším, ktoré máme v sebe zakorenené. Práve z toho staršieho sú živené metafory o tom, že dinosaury boli obrovské, pomalé a lenivé tvory, ktoré sa ledva hýbali. Je to pohľad z 19. storočia, čiže z doby, keď sa našli prvé fosílie. Počas 20. storočia sa zistilo, že tieto prehistorické tvory mali teplú krv a rýchlo sa hýbali. Neskôr sa prišlo na to, že dnešné vtáky sú vlastne dinosaury, ktoré prežili. Takže sa ani nedá úplne povedať, že dinosaury vymreli. V angličtine sa napríklad rozlišuje medzi *avian* a *non-avian dinosaurs*. Tie druhé neprežili. Pri tvorbe teda čerpám z nového poznania a inšpiruje ma to k vytváraniu nových metafor.

PG

Pointa vášho prejavu bola v tom, že od živočíchov, ktoré existovali pred miliónmi rokov, sa môžeme niečo naučiť. A to v súvislosti so zvládaním kríz, ktoré nás dnes obklopujú. Môžete to objasniť?

AC

Našiel som analógiu medzi prehistorickými zvieratami a tým, čo sám zažívam, keď sa stretávam s technológiami. Technológie nám väčšinou predpisujú, čo s nimi máme robiť. V súvislosti s klimatickou krízou pritom často hovoríme o tom, že ju hádam nedáme vyriešiť tým istým ľuďom, ktorí ju spôsobili. Sú teda technológie našou možnou spásou alebo nie? Na túto otázku nachádzam odpoveď práve v prehistórii. A síce, že technológie môžu byť záchranou, ale musíme ich využiť na niečo iné, než na čo boli vytvorené. Toto nové použitie môže priniesť nejaký objav, ktorý nás posunie. S prehistóriou to súvisí v tom, že keď dinosaurom začalo rásť perie, najprv slúžilo na termoreguláciu alebo pri páriacich tancoch. Postupne to však niektorým dinosaurom umožnilo plachtiť. Zoskočili zo stromu a dokázali kúsok letieť. Zistili, že čosi, čo bolo určené na niečo iné, im umožňuje let. Prví jedinci spadli, pretože to museli najprv vyskúšať. V jednej z mojich starších prác sa zaoberám práve tým, že niektoré dinosaury museli byť tie prvé, ktoré sa rozhodli, že toto by mohol byť žiaduci smer. A práve ony zahynuli. Ich obeta však nebola márna. Keď tú ideu domyslíme, ich let sa môže stať dôvodom, prečo prežili. Samotné lietanie zrejme nestačilo, rolu asi zohral aj nedostatok potravy pre veľké tvory, a preto prežili malé vtáčiky. Ale minimálne ako metafora to funguje. V tom zmysle, že dnešné technológie nám môžu pomôcť pri prežití, ak ich použijeme na iné než na pôvodné účely. Musíme experimentovať rôznymi smermi. Niektoré cesty budú slepé a budeme potrebovať nejakú obeť. Ale len tak sa niekam posunieme.

PG

Vo videu na vašej ocenennej výstave vystupuje konkrétny živočíšny druh - vták drop. Je to tiež druh živočícha, ktorý môže pre nás byť inšpiratívny? Ako ste ho našli?

AC

Dropa som si pamätal ešte zo základnej školy. Vedel som, že je to veľmi chránený druh. Potom mi kamarát pripomenul, že drop žije na trojhraničí Slovenska, Rakúska a Maďarska. Tak som sa išiel na neho pozrieť. Pri ďalšom štúdiu som zistil, že ide o jedného z najťažších lietajúcich vtákov. Nachádza sa na hranici

toho, čo dovoľuje aerodynamika a svaly zvierata. Bolo to pre mňa fascinujúce, pretože to nadväzovalo na moju predchádzajúcu prácu, v ktorej som operoval s metaforou letu. Keďže drop je nemotorné a zároveň vzácné zviera, uvažoval som nad tým, či vlastne nejde o nejakú slepú evolučnú vetvu. Vela som čítal o evolúcii, a preto sa aj výstava volá *Darwiniana*, lebo ma zaujímali rôzne evolučné teórie. Dnes sú skoro všetci evoluční teoretici proti Darwinovi. Neodmietajú ideu vývoja, ale ten prvotný nápad, že evolúcia je o súťažení druhov. Alebo že v prirodzenom výbere vždy musí vyhrať ten najlepší. Ukazuje sa, že fenomén prežitia je oveľa komplikovanejší a súvisí skôr s otázkou vzťahov. Niekedy sa hovorí, že nepreživa druh, ale celé biotopy. Samozrejme, že prichádzajú krízy, môže padnúť nejaký meteorit, a na to treba reagovať. V takomto období nastane aj nejaké súťaženie. Ale cieľ evolúcie sa dá vidieť v niečom inom. Nie v nachádzaní diery na trhu a v schopnosti byť lepší než ostatní. Cieľom je dosiahnutie nejakej rovnováhy a snaha o jej udržanie do momentu, kým príde ďalšia kríza. Takto cielenie v prírode vyzerá úplne inak. Nejde v nej o súťaženie, ale o hľadanie rovnováhy. Súťaženie ostáva len akési nutné zlo v istých obdobiach. Hovoril som o tom s kamarátom filozofom a on ma upozornil na úvod k *Pôvodu druhov* od Darwina. On tam priamo uvádza, že sa pri uvažovaní inšpiroval aktuálnymi ekonomickými teóriami. Bola to politická ekonómia Thomasa Malthusa a začiatok kapitalizmu. Často zvykne argumentovať, že veď v prírode sa tiež súťaží, tak je to prirodzené. A teraz vidíme, že my prírodu už dvesto rokov modelujeme podľa trhovej ekonomiky súťaživosti. Je teda prirodzené, že v nej tú súťaž vidíme.

PG

Je zaujímavé si uvedomiť, ako formujeme náš popis prírody a čo môže mať na to vplyv. Prečo sa takto presadil práve model ekonomického systému? Nemohol to byť aj nejaký iný naratív? Náboženský či politický?

AC

Neviem, či na to mám ľahkú a krátku odpoveď. Možno to súvisí s dlhou náboženskou nadvládou a revolúciami, konkrétne tou francúzskou, ktorá priniesla ideu slobody. A s fenoménom slobody súviselo presvedčenie, že pravdu nemáme nejakou zjavenú, ale si ju experimentálne overujeme. Preto sa do popredia dostalo osvietenstvo a veda. V rovnakom čase však prebiehal aj mocenský súboj o kapitál a súvisiacu moc. A tí, ktorí mali moc, dokázali ten príbeh utvárať tak, aby to všetko do seba zapadalo. Nemyslím si, že ekonomika je oddeliteľná od politiky. Existuje predstava, že ekonomika je len forma matematiky. Aj tak je však veľmi úzko spojená s politikou. Keď vyslovíme slovo kapitalizmus, nehovoríme len o nejakej ekonomickej teórii, ale o aplikovanom spoločenskom dianí. A že to má vplyv na vedu, je prirodzené. Darwin si ani nemusel uvedomovať, že to môže byť problematické. Z mojej strany ani nejde o výčitku. Skôr je to návrh, že by sme mali prehodnotiť, akým spôsobom prírodu a prírodné vedy vnímame.

PG

Darwinov výklad prírody bol teda ovplyvnený logikou a slovníkom kapitalizmu. Otázka je, či ľubovoľný iný popis nebude tiež skreslený, pretože bude takisto len ľudský. Dá sa vystúpiť z mentálnych vzorcov, v ktorých sa pohybuje?

AC

Nie je to ľahká otázka. Myslím si, že máte pravdu, a vždy to tak bude. Mne však ide o čosi iné. A síce

o uvedomenie si, že niektoré veci vnímame ako dané a stále. Chcem ukázať, že existujú jasne rozoznateľné súvislosti, ktoré nám ukazujú, ako čosi vzniklo. Moja kamarátka a veľká popularizátorka vedy Evina Steinová mi raz odporučila knihu od Lorraine Dastonovej a Petra Galisona s názvom *Objektivita*. Je hlavne o chémii 19. storočia, no v podstate ide o výklad toho, ako sa zrodila predstava objektivity alebo toho, že veda vôbec dosahuje objektivitu. Téma znie, že veda objektivitu na jednej strane dosahuje, ale do veľkej časti ju aj tvorí. Nie je v tom ani rozpor, len si to musíme do nejakej miery uvedomiť. Náš ľudský svet a naša spoločnosť disponuje nejakými faktami, na ktorých sa spoločne dohodneme. Ale čo to hovorí o reálnom svete, ktorý nám nie je vždy úplne prístupný, nevieme. Skutočná objektivita teda nie je dosiahnuteľná. Na nejakých veciach sa však môžeme dohodnúť. Tie potom fungujú ako reálne fakty nášho života.

PG

Podme k umeniu. Prídem na výstavu a umelec mi na nej sprostredkuje poznatok o tom, že Darwinova evolučná teória bola ovplyvnená naratívom kapitalistického systému. A autor navrhuje, aby sme to skúsili inak. Ide vlastne o vedecký prístup falzifikácie. Prečo túto rolu vôbec preberá umelec a nie vedec? Akú úlohu tu zohráva umenie?

AC

Moja predstava o umení je taká, že na jednej strane existuje dlhé storočia sa vyvíjajúca estetická teória, ktorá hovorí o tom, akým spôsobom môže umenie fungovať. Ja však verím, že umenie môže sprostredkovať aj nové poznanie. Používa na to vlastné nástroje. Jeden z najdôležitejších rozdielov medzi umeleckým a vedeckým poznaním je v tom, že veda je viazaná na dôsledné postupy. Veda napríklad nikdy nebude môcť hovoriť o skákaní medzi hviezdami, ale bude používať jazyk komplexnej astrofyziky. Niekde som však čítal o tom, že islamskí stredovekí mystici mohli cestovať medzi hviezdami. Nezáleží na tom, či je to pravda. Ide o to, že imaginácia umožňuje robiť nedôsledné, no veľké kroky. A ja si môžem predstaviť, aké by to bolo, keby som sa tam tiež ocitol. Ako by to v tom vesmíre vyzeralo? Keď si otvoríte astronomický časopis, tak tam tiež nájdete umelecké stvárnenie nejakej exoplanéty. Zatiaľ ju nedokážeme odfoťiť, ale vieme si predstaviť, ako by mohla vyzeráť. Ide teda o proces umeleckého stvárnenia. Umenie umožňuje niektoré veci preskočiť a výsledkom je iný typ poznania. Nie je možno presný, ale minimálne môže spôsobiť nejaké vzrušenie: že aha, takáto planéta vo vesmíre existuje. A rovnako to funguje v hudbe. Aj ona dokáže sprostredkovať nejaký typ poznania, hoci nebude úplne presný ani objektívny. A dodajme, že, samozrejme, existuje aj umenie, ktoré k poznaniu nijako neprispieva.

PG

S umením si spájame estetický vnem a prejav kreativity autora či autorky. Obdivujeme ovládanie výtvarných techník. Vy pritom citujete teórie, čítate Darwina, vaša práca pripomína výskum. Najprv ste si museli osvojiť nejaké vedomosti a na základe nich ste koncipovali aj svoju výstavu. Do akej miery je pri vašej tvorbe dôležitý vstup vedeckého poznania? Máme si predstaviť, že polovicu dňa sedíte za stolom a študujete knihy?

AC

Uvažoval som nad tým, či som vlastne súčasťou takzvanej umeleckej tradície. Príklad: keď sa pozeráme na jaskynné maľby, so všelijakými rozprsknutými farbami, zvieratami a halucináciami, tak ten prístup sa

Moja predstava o umení je taká, že na jednej strane existuje estetická teória, ktorá hovorí o tom, akým spôsobom môže umenie fungovať. Ja však verím, že umenie môže sprostredkovať aj nové poznanie.

Určite nie som zástancom žiadneho anti-science hnutia. Snažím sa len pochopiť, čo pravdy vedy znamenajú vo vzťahu k iným. V tomto zmysle sa teda nehlásim k tradícii tradičného umelca.

dnes volá VJ-ing. Keď hovorím o svojej tvorbe, tak nemusím ísť až do praveku, ale zoberiem si príklad renesančného človeka. Táto predstava je mi blízka. Viem si predstaviť, že v baroku by som nebol maliar svätých obrazov, ale skôr nejaký heretik ako Galileo, ktorý kriticky reflektoval nejakú autoritu. Táto tradícia spytovania stanovených právd je pre mňa dôležitá. Myslím si, že dnes zažívame zvláštne spojenie akejsi hranej objektivity a mocenských štruktúr, ktoré nejakým spôsobom spolupracujú, a je dobré k tomu zaujať stanovisko. Samozrejme, že sa to môže vyhrotiť aj opačným smerom. Určite nie som zástancom žiadneho anti-science hnutia. Snažím sa len pochopiť, čo pravdy vedy znamenajú vo vzťahu k iným. V tomto zmysle sa teda nehlásim k tradícii tradičného umelca. Dá sa povedať, že ma zaujíma spytovanie autorít a pochopenie sveta.

PG

Pri uchopení sveta vychádzate z toho, že náš pohľad je príliš antropocentrický. Čiže zameraný na človeka. To ovplyvňuje náš myšlienkový svet a spôsoby hľadania odpovedí na otázky. Vy sa snažíte hľadať inšpiráciu v neantropocentrických naratívoch. Čiže v spôsoboch rozprávania, ktorým nedominuje človek. Ktoré sféry to sú a dá sa vôbec z ľudských vzorcov vystúpiť?

AC

Na jednej strane je naše bytie totálne antropocentrické. Ani ja neviem rozmýšľať inak než človek. Na druhej strane je fakt, že kosť, svaly a základnú stavbu tela máme v živočíšnej ríši už od obojživelníkov rovnakú. Naša genetika je na 97 percent totožná so šimpanzom. Existuje taký nový smer v kognitívnej vede s názvom embodied cognition – myslenie telom. Vychádza sa z tézy, že myslenie nie je výsadou nejakého ústredného orgánu, napríklad mozgu. Pojem stoličky chápeme aj zadkom, nie len nejakou ideou. Keď umelej inteligencii ukážete dvadsať stoličiek a ďalšia bude nejaká veľmi odlišná, tak ju stroj nerozpozna. Ale človek áno, a to práve preto, že má skúsenosť, aké to je niekde si sadáť. To je tá embodied cognition. A keď máme takéto veci veľmi podobné napríklad so šimpanzmi, považujem za zaujímavé sa tým zaoberať. Napríklad otázkou našej evolučnej pamäti.

PG

Čo to znamená?

AC

Vieme napríklad, že niektoré zvieratá sa správajú istým spôsobom, pretože ich stotisíc rokov lovil nejaký predátor. Ten predátor už možno vymrel, ale stále si to môžu pamätať. Existuje druh opíc, ktoré sa začnú obzerať smerom hore, keď im pustíte hlas dravca, ktorý na danom území už dávno nežije. Existujú teda takéto evolučné vzorce a predpokladám, že ich človek má

spoločné s inými živočíšnymi druhmi. Nedávno som čítal knihu o drakoch. Dozvedel som sa, že traja najväčší nepriatelia pračloveka, ktorý mal možno polovicu našej priemernej veľkosti, boli had, leopard a orol. Z týchto troch strán mohlo prísť nebezpečenstvo. A všetky tri sa spojili do bytosti draka. Je to vlastne taká praspomienka na pôvodných nepriateľov. Preto si musíme uvedomiť, že čosi také v tej prehistórii je. Pre mňa je zaujímavé skúmať, či tam môžeme nájsť niečo, čo by sme sa z toho vedeli naučiť. A to rovnako ako zo všetkých antropologických či antropocentrických príbehov. Tu by som mohol ešte čosi dopovedať o evolúcii a k otázke, či ako autor ponúkam len nejakú hru s obrazmi alebo nejaké konkrétne návrhy.

PG

Aký návrh to teda je?

AC

Jedna z teórií v evolučnej biológii sa volá punctuated equilibrium alebo teória prerušovaných rovnováh. Možno je už aj prekonaná, no pre mňa je podstatná z nej pochádzajúca predstava, že pri skúmaní evolúcie nemusíme zahodiť koncept súťaže, ktorá môže byť v nejakom momente potrebná. Ide o to, že celkové smerovanie vývinu je iné. Práve toto je podľa mňa aplikovateľné. Nemusíme sa zamerať nejakým ľavicovo-extrémistickým smerom, podľa ktorého sme všetci rovnakí a musíme sa vzdať všetkého bohatstva v prospech spoločenstva. Nemusíme sa tiež nechať viesť predstavou idealizovaného komunizmu. Stačilo by uvedomiť si, že súťaživosť alebo dravosť je v istom momente užitočná. A nastaviť to tak, aby existoval nejaký strop a nejaká rovnováha, ku ktorej by to smerovalo. Pozrime sa na dnešnú ekonomiku. Nikdy som nepočul o tom, že by niekto definoval ideálny stav, ku ktorému chceme smerovať. Situácia sa stále dynamicky vyvíja a jediná vec, ktorá sa spomína, je rast. Pritom rast možno nie je tá ultimátna hodnota. O týchto veciach by sa dalo hovoriť. Ide len o malú ukážku toho, čo by sme sa mohli z evolučnej teórie naučiť. Keď sme darwinovskú líniu roky modelovali podľa starých ekonomických teórií, tak prečo to trochu neobčerstviť?

PG

Téma, ktorú nemôžeme obísť, sú technológie. Ste vedúcim odborom Digitálne umenia na VŠVU v Bratislave. Keď hovoríme o odbore, ktorý spája technológie a umenie, znamená to, že technológie sa stávajú nástrojmi výtvarnej tvorby, alebo ide skôr o to, aby si umenie všimalo, ako technológie menia svet?

AC

Skôr to druhé. Digitálne technológie sa na škole používali už od 90. rokov. A to od textilnej tvorby až po reštaurovanie. Nám išlo pri koncipovaní odboru o to,

že sa síce rozprávame o tom, ako sa vytvára uhlík, ale nehovoríme o tom, ako sa programuje photoshop. Je normálne, aby sme reflektovali aj tieto nástroje. Nehovorím, že sme na to úplne zameraní, skôr sa koncentrujeme na digitálnu tvorbu. Ale jeden z dôvodov, prečo odbor vznikol, bol ten, že potrebujeme odborne reflektovať, čo tvorba digitálnymi nástrojmi vlastne je. Nebudeme sa predsa tváriť, že to nemení naše vnímanie a umenie celkovo.

PG

Na začiatku sme hovorili o tom, ako bola evolučná teória ovplyvnená slovníkom kapitalizmu. Rovnako sa môžeme pýtať, ako celý dnešný svet a jeho vnímanie ovplyvňujú technológie. Ako to vidíte?

AC

Presne v tomto duchu si myslím, že technológie obsahujú obrovský potenciál. A to práve tie digitálne. Vráťame tých, ktoré dnes môžu byť zatracované, ako sú napríklad kryptomeny. Veľmi rýchlo totiž vplývajú na prvú signálnu sústavu, a preto neuvažujeme nad tým, na čo iné by sa dali použiť. Ja sám sa snažím používať digitálne technológie inak, než na čo boli vymyslené. Neboli predsa vytvorené na to, aby sa len kritizoval zdroj ich príjmov. Ja vytváram príbehy, ktoré stanovený účel technológií prekračujú. To je to kľúčové - využiť dostupné technológie iným spôsobom, než na aký sú určené. Kedysi sa na to používalo slovo hacking, má však trochu negatívne konotácie. Stálo by za to ho zachrániť. V zmysle - vstupovať do technológií, meniť ich a otvárať tak možnosti. Pri kryptomenách sa najprv rozprávalo o ich demokratických možnostiach, no veľmi rýchlo sa z nich stala pyramídová hra pre finančné skupiny alebo jednotlivcov. Napriek tomu si stále myslím, že technológie, ktoré majú veľmi rýchly nástup, môžu v budúcnosti umožniť niečo oveľa zaujímavejšie. Pri virtuálnej realite som skeptickejší, neviem, či nás naozaj niekam posunie. Umelá inteligencia nás určite bude veľmi meniť. Pri nej však nie som až taký skeptický. Určite zmení náš pohľad na to, čo budeme vnímať ako skutočne kreatívnu činnosť. Budeme sa pýtať, či kolážovanie a násobenie nápadov je naozaj až také kreatívne. Možno zistíme, že techniky, pri ktorých sme vychádzali z nejakých nápadov a nejakým spôsobom sme ich len opakovali, neboli až také kreatívne.

ANDRÁS CSÉFALVAY (1986) študoval výtvarné umenie na Newcastle University a na Vysoké škole výtvarných umení v Bratislave, kde od roku 2014 pôsobí ako pedagóg. Samostatne vystavoval v Bratislave, Prahe, Budapešti, Ríme i New Yorku a ako účastník skupinových výstav v Prahe, Budapešti, Viedni, Miláne, Drážďanoch, Aténach, Kodani, Mníchove a i. Jeho filmy sa premietali na festivaloch Early Melons v Bratislave, Cinematik v Piešťanoch, PAF13 v Olomouci a ďalších. Jeho diela sú zastúpené v zbierkach Slovenskej národnej galérie aj Malmö Konstmuseum. Cséfalvay je vizuálnym umelcom, vytvára príbehy, inštalácie, videá s použitím digitálnych technológií. Venuje sa vzťahu kultúry a technológií, politickým a etickým aspektom „načúvania“ ne-dominantným hlasom, interpretáciám sveta. Zaujíma sa o ne-antropocentrické naratívy vo filozofii a prírodných vedách. Je spoluzakladateľom platformy digitálnych umení na Vysoké škole výtvarných umení.

Darwiniana

Darwiniana: koncept súťaže v prírode a jeho pôvod v jazyku kapitalizmu. Pochopenie moci a dominancie, dôležitosti úrovni biodiverzity a zrodu konkurencie, to všetko je spojené s históriou evolúcie. Súťažiť je prirodzené. Robia to všetky zvieratá. Alebo tak si hovoríme a vyvodzujeme závery pre naše sociálne správanie, ktoré odzrkadľuje vonkajší prírodný svet. Ak sa priblížime k základným textom evolučného výskumu, uvidíme, ako sú niektoré vzory objavené vo vtedajšom prírodnom svete inšpirované Malthusom alebo ekonomickým prostredím 18. storočia. Konkurencia je prirodzená, pokiaľ je náš model prírody postavený na myšlienkach súťažiacich jednotiek.

Výstava sa uskutočnila vo Východoslovenskej galérii v Košiciach. Fotografie: Tibor Czító © 2022